CZU:81.135.1’25=161.1
https://doi.org/10.52505/1857-4300.2025.1(324).09

Modalități de transpunere în limba română a construcțiilor fixe din romanul *Crimă și pedeapsă*, de Fiodor Dostoievski

Inga DRUȚĂ

Doctor habilitat în filologie, conferențiar cercetător
E-mail: inga.druta@sti.usm.md
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6180-653X
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

Ways to Transpose into Romanian Fixed Constructions from the Novel *Crime and Punishment*, by Fyodor Dostoevsky

Abstract

In literary translation, one of the greatest difficulties in transposing from the source language to the target language concerns fixed constructions. Idioms and proverbs reflect the history, civilization and common knowledge shared by members of a community. Each language, with its expressive possibilities, is part of a cultural, social or geographical context, and the semantic fields related to the vocabulary of different languages often do not coincide.

The paper follows the techniques and strategies for transposing fixed constructions from the novel *Crime and Punishment* by Fyodor Dostoevsky from Russian into Romanian: semantic equivalence, direct transfer, periphrasis. In this process, the solutions proposed by translators maintain, in most cases, the denotations and connotations of the original, as well as the plasticity of the image, the national specificity, the register identity.

Keywords: literary translation, culture, idiomatic expressions, semantic equivalence, direct transfer, periphrasis, Dostoevsky.

Rezumat

În traducerea literară, una dintre cele mai mari dificultăți de transpunere din limba-sursă în limba-țintă se referă la construcțiile fixe. Expresiile idiomatice și proverbele reflectă istoria, civilizația și fondul comun de cunoștințe pe care îl împărtășesc membrii unei comunități. Fiecare limbă, cu posibilitățile ei expresive, se înscrie într-un context cultural, social sau geografic, iar câmpurile semantice aferente vocabularului diverselor limbi deseori nu coincid.

În lucrare se urmăresc tehnicile și strategiile de transpunere, din limba rusă în limba română, a construcțiilor fixe din romanul *Crimă și pedeapsă*, de Fiodor Dostoievski: echivalarea semantică, transferul direct, perifraza. În acest proces, soluțiile propuse de traducători mențin, în cele mai multe cazuri, denotațiile și conotațiile originalului, precum și plasticitatea imaginii, specificul național, identitatea de registru.

Cuvinte-cheie: traducere literară, cultură, expresii idiomatice, echivalare semantică, transfer direct, perifrază, Dostoievski.

Expresiile idiomatice și proverbele, construcții stabile, s-au constituit de-a lungul vremii, reprezentând mărturii ale modului de gândire al vorbitorilor unei comunități. Acestea exprimă plastic diverse idei şi imprimă comunicării o notă aparte. Utilizarea corectă a idiomatismelor, în contexte situaționale concrete, este un criteriu de recunoaștere a competenței și a performanței lingvistice (Ilincan 2015, p. 5).

Asemenea „tiparuri neschimbate" (Eminescu) actualizează deseori semnificații doar într-o anumită ambianță culturală, reînvie o istorie, o parte din civilizația și din fondul comun de cunoștințe pe care îl împărtășesc membrii aceleiași comunități (Badea 2020, p. 79). Unele expresii idiomatice, pe lângă informațiile extralingvistice pe care le conțin, cuprind și date prețioase referitoare la cuvinte, semnificații sau forme ieșite din uz, cum ar fi: *a prinde cu oca mică* (a prinde (pe cineva) cu o minciună), *a aduce la prochimen (pe cineva)* (a aduce (pe cineva) pe calea cea bună), *a băga în boale* (nu *boli*), *a pune pe roate* (nu *roți*).

Traducerea, ca proces, implică dispunerea a două sisteme lingvistice din culturi diferite într-un raport de forțe în care limba-sursă ocupă o poziție dominantă față de limba-țintă. Se vorbește în mod frecvent în traductologie despre situațiile de compensare, realizate atât prin compensare conceptuală, cât și prin compensare lexicală. Echivalarea presupune astfel o convenționalizare a noțiunilor, adaptarea lor culturală și istorică.

Se afirmă că fiecare limbă, prin posibilitățile sale expresive, se înscrie într-un context cultural, social sau geografic, iar, pe cale de consecință, câmpurile semantice aferente vocabularului diverselor limbi nu coincid. Totuși, există o viziune universalistă a limbajului uman, de aceea orice text poate fi tradus, deși cu anumite pierderi. Eugene Nida (1964) susţine ideea traductibilităţii oricărui text, întrucât ceea ce reuneşte umanitatea are o dimensiune mai mare decât ceea ce o separă. Traducerea este o permanentă tensiune între două reprezentări diferite ale realităţii. Misiunea traducătorului constă în atenuarea acesteia și în apropierea cât mai fidelă și mai expresivă a textului-sursă de textul-țintă.

Transpunerea construcțiilor fixe dintr-o limbă în alta este o piatră de încercare pentru traducători, deoarece acestea trebuie echivalate astfel încât să se asigure nu numai transferul de sens, ci să se respecte și stilul autorului, genul operei, specificul cultural, contextul istoric și geografic etc. Pentru realizarea unei traduceri bune dintr-o limbă străină în limba maternă nu este suficientă cunoașterea gramaticii și a lexicului; „fără însușirea exactă și nuanțată a frazeologiei nu se poate ajunge la o înțelegere corectă a textului și, cu atât mai mult, a particularităților sale stilistice" (Moldovan 2000, p. 378). De exemplu, construcția *ещё немало воды утечёт* ar putea fi echivalată prin expresiile *va mai curge multă apă pe gârlă* sau *va mai curge multă apă pe Dunăre* ori prin perifraza *va mai trece mult timp*. Dacă acțiunea

operei se desfășoară undeva în Rusia sau în altă regiune, alegerea expresiei *va mai curge multă apă pe Dunăre* este, evident, nepotrivită în acest context geografic. Construcția *пробил его час* ar putea avea ca echivalent semantic expresia *i-a sosit ignatul*, însă un traducător versat va ține cont de faptul că *Ignat* este numele dat zilei de 20 decembrie, în care țăranii (români) obișnuiesc să-și taie porcii îngrășați în vederea sărbătorilor de iarnă, și va transpune expresia neutru: *i-a venit vremea* sau prin construcția *i-a sunat (cuiva) ceasul*, ca să respecte specificul cultural și contextul istorico-geografic.

În cele ce urmează, vom analiza sub aspect comparativ modalitățile de transpunere a construcțiilor fixe (expresii idiomatice și proverbe) în trei traduceri ale romanului lui Fiodor Dostoievski *Crimă și pedeapsă* (*Преступление и наказание*) din limba rusă în limba română, realizate de Antoaneta-Liliana Olteanu (București, 2011 – T1), Ștefana Velisar Teodoreanu și Isabella Dumbravă (București, 2007 – T2) și Ion Covaci (București, 2017 – T3).

Romanul *Crimă și pedeapsă*, scris în 1865, a apărut inițial în foileton (1866), iar ulterior, în 1867, în volum, fiind considerat o capodoperă a lui Dostoievski. Opera are în prim-plan analiza psihologică a crimei și a implicațiilor sale morale. „O ființă superioară are oare dreptul să săvârșească o crimă dacă aceasta este în folosul întregii umanități?" este întrebarea care îl frământă fără încetare pe Raskolnikov, un fost student idealist, excentric și mizantrop, în orele lungi de meditație din mica sa odaie. Sub presiunea sărăciei cumplite, a însingurării și a sentimentului de zădărnicie a aspirațiilor sale, această teorie este pusă în aplicare, materializându-se într-un dublu asasinat, de o sălbăticie care zguduie orașul Sankt Petersburg. Dostoievski analizează cauzele crimei, dilemele personajului său, oscilarea sa între bine și rău, rațional și irațional, psihologia ucigașului și a anchetatorului, afirmând în final posibilitatea mântuirii prin iubire, umilință și jertfa de sine.

În acest roman polifonic, literalmente totul are sens: numere, nume, prenume, topografia Sankt Petersburgului, timpul acțiunii, situațiile în care se află personajele și chiar unele cuvinte. Dostoievski a avut încredere în cititorul său, așa că a lăsat în mod deliberat multe lucruri nespuse, făcând cititorul să pătrundă în lumea sa spirituală, în care descrierea aspectului lui Raskolnikov, numerele „șapte" și „unsprezece", care îl „urmăresc" pe protagonist, culoarea galbenă ș.a. – toate sunt semnificative. Cuvântul „deodată" este menționat în paginile romanului de circa 500 de ori. În idiostilul scriitorului, un loc aparte îl ocupă expresiile idiomatice.

În demersul de traducere, profesioniștii genului urmau să țină cont de limbajul epocii, de specificul cultural, de contextul istoric și geografic, de caracteristicile de exprimare ale personajelor.

1. Echivalarea semantică. Modalitatea cea mai frecventă, dar și cea mai dificilă de transpunere a construcțiilor fixe este echivalarea, adică selectarea din

inventarul-țintă a unor expresii aproximativ cu același înțeles ca al celor din limba-sursă. În acest proces, traducătorii trebuie „să se plieze” pe stilul scriitorului și să nu denatureze spiritul epocii.

Expresia din enunțul «И благоразумно: *по одежке протягивай ножки*» a fost echivalată în mod similar de toți traducătorii din versiunile analizate ale romanului: „Și e plin de chibzuință: *întinde-te cât ți-e plapuma*” (T1, p. 50); „Au dreptate: *se întind cât le este plapuma*” (T2, p. 45); „Foarte chibzuit: *se întind cât le e plapuma*” (T3, p. 49). Proverbul «Век живи, век учись…» a fost transpus prin „Omul, cât trăiește, tot învață…” (T2, p. 186; T3, p. 213), iar în T1 s-a optat pentru traducere: „Cât trăiești, înveți…” (p. 214). Un alt proverb: «хлеб-соль вместе, а табачок врозь» a fost echivalat adecvat prin „frate-frate, dar brânza-i pe bani” în T2 (p. 45) și T3 (p. 50); în versiunea semnată de Antoaneta-Liliana Olteanu se recurge însă, în mod surprinzător, la traducere: „*pâinea și sarea sunt la un loc, dar pentru tutun trebuie să plătești*, cum spune proverbul” (T1, p. 51). Cum spune proverbul rusesc, nu și cel românesc…

Construcția *бледный как платок* («Раскольников отвечал резко, отрывисто, весь *бледный как платок* и не опуская черных воспаленных глаз своих перед взглядом Ильи Петровича») are ca echivalent potrivit, în toate cele trei versiuni, expresia *alb ca varul*: „Raskolnikov răspundea scurt, sec, *alb ca varul*, neluându-și ochii negri, inflamați de pe privirea lui Ilia Petrovici” (T1, p. 122); „Raskolnikov, *alb ca varul*, răspundea răspicat, scurt și nu-și cobora ochii negri, aprinși de febră, sub privirea lui Ilia Petrovici” (T2, p. 105); „Raskolnikov răspunsese abrupt, întretăiat; era *alb ca varul la față*, dar ochii lui mari și negri, inflamați, nu se plecaseră sub privirea lui Ilia Petrovici” (T3, p. 121).

În secvența «а на другой же день (…), к вечеру, я хитрым обманом, *как тать в нощи*, похитил у Катерины Ивановны от сундука ее ключ, вынул что осталось из принесенного жалованья…» expresia *как тать в нощи* a fost echivalată plastic în T2: „exact a doua zi (…), pe înserate, am șterpelit prin vicleșug și înșelăciune, *ca un tâlhar de drumul mare*, cheia de la sipetul Katerinei Ivanovna, am luat de acolo tot ce a mai rămas din leafă…” (p. 25) și în T3: „Ei bine (…), eu, prin vicleșug și pungășie, în faptul serii, *ca un tâlhar de drumul mare*, am sfeterisit cheia de la cufărul Katerinei Ivanovna, golindu-l de tot ce mai rămăsese din leafă…” (p. 27), iar în T1 apare o variantă tradusă, mai puțin expresivă: „a doua zi (…), spre seară, pe ascuns, *ca un hoț în noapte*, am furat cheița de la caseta Katerinei Ivanovna, am luat tot ce mai rămăsese din salariul pe care-l adusesem…” (p. 29).

În enunțul «– Да что *на тебе креста, что ли, нет,* леший! – кричит один старик из толпы», expresia evidențiată a fost abordată în mod parțial diferit de traducători. În T2 și T3 s-a optat pentru transferul de sens prin termenul *creștin*:

„– *Dar tu nu eşti creştin*, vârcolacule?! strigă un bătrân din mulţime” (T2, p. 59); „– *Creştin eşti tu?* Liftă! strigă un bătrân din mulţime” (T3, p. 66), iar în T1 se apelează la traducere: „– *De ce mai porţi cruce asupra ta*, doar nu eşti demon! îi strigă un bătrân din mulţime” (p. 68). În aceste versiuni, sensul expresiei ruseşti a fost exprimat la nivele diferite de intensitate: *a fi creştin* are un impact mai puternic asupra cititorului decât *a purta cruce.*

Alte două construcţii, din secvenţa «и хоть предчувствуют оборот медали, (…) *обеими руками от правды отмахиваются*, до тех самых пор, пока разукрашенный человек им собственноручно *нос не налепит*», au fost tratate în mod inedit în cele trei versiuni confruntate: „şi, deşi presimt şi reversul medaliei, (…) *dau la o parte cu ambele mâini acest adevăr*, până ce omul, comportându-se aşa cum este în realitate, le *duce de nas*” (T1, p. 51); „şi cu toate că presimt contrariul (…), *se apără cu mâinile şi cu picioarele de adevăr*, până când omul înzorzonat de ele *le dă personal cu tifla*” (T2, p. 45); „şi, cu toate că intuiesc ce e pe reversul medaliei, (…) *alungă adevărul cu amândouă mâinile*, până când persoana poetizată sfârşeşte prin *a le arde una peste bot*” (T3, p. 50). În opinia noastră, în versiunea lui Ion Covaci (T3), expresia *a le arde una peste bot* face parte din registrul familiar-argotic şi distonează cu idiostilul lui Dostoievski.

În altă situaţie, construcţia metaforică «Ишь *какой вылетел сокол ясный*!» a fost echivalată reuşit, în T2, prin expresia *a fi grozav*: „Ia te uită *ce grozav e dumnealui*!” (p. 97), iar în celelalte versiuni, traducătorii au optat pentru menţinerea metaforei: „Uite *ce şoim mândru se arată*!” (T1, p. 114); „Ia te uită *ce mai şoim ni s-a prăsit în cartier*!” (T3, p. 112). Remarcăm faptul că ultima variantă, din nou, distonează prin registru cu textul romanului şi este prea modernă pentru limbajul secolului al XIX-lea.

În secvenţa «– Вижу, брат, – проговорил он через минуту, – что опять из себя *дурака свалял*», din diversitatea de echivalente pentru construcţia evidenţiată, traducătorii au selectat expresii diferite: „– Văd, frate, zise el peste o vreme, că din nou *o faci pe prostul*” (T1, p. 143); „Văd, frate, zise el peste o clipă, că iar *am nimerit-o prost*” (T2, p. 123); „Văd, frate, spuse el peste un minut, că iar *am făcut-o de oaie*” (T3, p. 142). Sub aspect semantic, transpunerea expresiei este potrivită în toate cazurile; sub aspect stilistic însă, echivalentul *am făcut-o de oaie* credem că sună nefiresc în exprimarea personajului Razumihin – orăşean, student, intelectual.

O altă expresie – *как по маслу* – din enunţul «Да, да, вы совершенно правы… вот я поскорей поступлю в университет, и тогда *всё пойдет… как по маслу*…» a fost transpusă prin construcţii asemănătoare din punct de vedere semantic şi stilistic: „Da, da, ai perfectă dreptate… uite, o să intru cât mai repede la universitate şi atunci *totul va merge… ca pe roate*…” (T1, p. 252); „Da, da, ai perfectă dreptate… am să caut să reintru cât mai curând la universitate şi atunci

toate au să meargă… strună…” (T2, p. 216); „O să mă reînscriu cât mai degrabă la Universitate, și atunci *totul o să meargă ca uns*…” (T3, p. 248).

Expresiile evidențiate din secvența «Ну, конечно, *бабушкин сон рассказывает*, *врет как лошадь*…» au fost echivalate prin „Firește, *minciuni gogonate*” (T2, p. 134) și „Firește – *o poveste de adormit copiii; minţea cu neruşinare*” (T3, p. 155). Antoaneta-Liliana Olteanu a transpus prima expresie prin *spune povești*, iar pentru a doua, a apelat la traducere: *minte ca un cal* (T1, p. 155). De fapt, în română se spune *minte ca un porc*, pe lângă alte construcții: *minte de se opresc apele (în loc)* sau *de-ngheață apele*, *de ia spumele de la gură*, *de stă soarele-n loc*, *de stinge*, *de-ți stă ceasul.*

Construcția metaforică «*Славны бубны за горами!*» are ca echivalent în T1 expresia *cai verzi pe pereți* (p. 481), iar în celelalte două versiuni s-a recurs la alte soluții: *visuri deșarte* (T2, p. 410) și *ce glumă răsuflată* (T3, p. 480).

În enunțul «А это, как я вас увидал, мне *в голову и ударило*…», expresia evidențiată a fost echivalată în cele trei versiuni comparate prin construcții diferite: „Ci pentru că, imediat ce v-am văzut, *parcă am fost lovit cu leuca*…” (T1, p. 227); „Cum v-am văzut, mi *s-a urcat băutura la cap*…” (T2, p. 194); „De cum v-am văzut, *parcă m-a izbit ceva în moalele capului…*” (T3, p. 224), care transmit adecvat mesajul personajului. În altă situație – «Ну, а мы вчера еще *жару поддали*…» – construcția metaforică a fost transpusă prin expresii similare în T1 și T2: „Ei, și ieri *i-am dat apă la moară*…” (T1, p. 239); „Aseară, *am mai turnat gaz peste foc…*” (T2, p. 205), iar în T3 s-a recurs la perifrază: „Ba, ieri, *i-am tulburat și mai abitir mintea*” (p. 236).

Idiomatismul de origine biblică *Лазаря петь* («Этому тоже надо *Лазаря петь*, – думал он, бледнея и с постукивающим сердцем, – и натуральнее петь»), în dicționarele de referință ale limbii ruse, are semnificația «жаловаться на судьбу, прикидываться несчастным, плакаться». Construcția a fost transpusă astfel: „«Și în fața ăstuia trebuie *s-o fac pe prostul*», își spuse, pălind, cu inima bătându-i puternic, «și s-o fac cât mai natural»” (T1, p. 278); „«Și în fața ăstuia trebuie *să mă prefac*», gândea el, pălind, și îi zvâcnea inima în piept. «Să mă prefac cât mai natural»” (T2, p. 238); „«Încă unul în fața căruia trebuie *să joc teatru*», se gândi el, palid și cu inima strânsă, «ba încă mai bine și mai natural decât în fața zăbăucului de alături»” (T3, p. 273). La prima vedere, transferul nu este complet, deoarece semnificația expresiei este „a face pe necăjitul, a se preface sărac”. Însă traducătorii au procedat corect, în opinia noastră, selectând în această situație semul generic „a se preface”, întrucât Raskolnikov era cu adevărat și sărac, și necăjit.

Și în alte cazuri traducătorii au echivalat în română unele construcții fixe rusești prin expresii idiomatice sau proverbe cu aproximativ același sens (cu unele

excepții): «у них ни кола, ни двора» – „sunt sărace lipite” (T1, p. 543); „n-au para chioară” (T2, p. 460); „n-au o para chioară” (T3, p. 540); «Секунд десять продолжалось молчание, *точно столбняк нашел* на всех…» – „Tăcerea dură vreo zece secunde, *de parcă toți ar fi fost loviți de trăsnet*” (T1, p. 396); „Vreo zece secunde se întinse o tăcere de-ai fi zis că *se prefăcuseră cu toții în stane de piatră*” (T2, p. 338); „Vreo zece secunde, domni o tăcere atât de adâncă, încât ai fi zis că toți cei de față *căzuseră în catalepsie*” (T3, p. 391); «Это камень преткновения для всех вам подобных, а пуще всего – *поднимают на зубок*, прежде чем узнают, в чем дело!» – „Este piatra de încercare pentru toți cei asemenea dumneavoastră, și mai ales *te iau în râs* înainte de a afla despre ce este vorba!” (T1, p. 418); „Este un obstacol de netrecut pentru toți cei de teapa dumitale și ceea ce este mai prost, e că *te iau în bătaie de joc* înainte de a pricepe despre ce este vorba!” (T2, p. 355); „E o piatră de încercare pentru toți oamenii de teapa dumitale, care *te iau în bătaie de joc*, înainte de a ști despre ce e vorba” (T3, p. 412); «бог знает с кем он не пил, с теми, которые *даже подошвы его не стоили*!» – „și numai Dumnezeu știe cu cine bea el, cu cei care *nu-i ajungeau nici la degetul lui mic*!” (T1, p. 435); „și numai Dumnezeu știe cu cine n-a băut, chiar cu oameni care *nu meritau să-i sărute tălpile*!” (T2, p. 369); „numai Dumnezeu știe cu cine n-a băut, chiar cu oameni care *nu meritau nici să-i sărute tălpile*!” (T3, p. 429); «и потом ему *ни на грош не поверил*!» – „nici atunci *nu l-am crezut nici cât negru sub unghie*” (T1, p. 511); „Nu i-am dat crezare nici cât e negru sub unghie!” (T3, p. 508). În T2 s-a apelat la traducere: „nici atunci *nu l-am crezut*” (p. 433), iar expresia idiomatică a fost omisă.

O scenă descrisă în roman vizează deformarea unei expresii idiomatice în limbajul unei nemțoaice, din ignoranță, deformare ce are drept efect denaturarea mesajului acesteia: «Та еще больше обиделась и возразила, что ее „фатер аус Берлин буль ошень, ошень важны шеловек и всё *руки по карман ходиль*”. (…) – Вот сычиха-то! – зашептала тотчас же опять Катерина Ивановна Раскольникову, почти развеселившись, – хотела сказать: *носил руки в карманах*, а вышло, что *он по карманам лазил*». Traducătorii au găsit soluții diferite: „– Uite cucuveaua! șopti imediat Katerina Ivanovna spre Raskolnikov, aproape înveselită, a vrut să spună: *ținea mâinile în buzunar*, și a ieșit că *umbla prin buzunarele altora*” (T1, p. 436); „Amalia Ivanovna se simți și mai jignită și obiectă că «mein Vater aus Berlin, om forte, forte important era și *umblat cu mâinile prin buzunare*». – Ce pupăză! îi șopti Katerina Ivanovna lui Raskolnikov, aproape binedispusă. A vrut să spună că taică-său *umbla cu mâinile în buzunare* și a ieșit că-și *vâra mâinile prin buzunarele altora*” (T2, p. 371); „Nemțoaica păru și mai ofuscată și ripostă că «mein Vater aus Berlin forte, forte important om era și *umbla numai cu mâinile prin buzunare*». – Ce buhă! îi șopti Katerina Ivanovna lui Raskolnikov, aproape înveselită. A vrut să spună că omului *îi plăcea să umble cu mâinile în buzunare*, când colo, reiese că *buzunărea lumea*!”

2. Transferul direct (traducerea). O altă modalitate de transpunere a construcțiilor fixe din romanul *Crimă și pedeapsă* este transferul direct, justificat sau, în unele cazuri, nejustificat (din grabă sau din cauza nedetectării unor expresii).

a. Atunci când în limba română pare să nu existe o expresie asemănătoare din punct de vedere semantic sau aceasta fie are un specific cultural pronunțat, fie nu se încadrează în contextul geografic sau istoric al narațiunii, traducătorii apelează la transferul direct (traducere): «Думал было тебя развлечь и болтовней потешить, а, кажется, только *желчь нагнал*» – „Mă gândeam că e bine să te mai distrez puțin și să te mai liniștesc cu flecăreala mea, dar, se pare, *n-am făcut decât să te enervez*” (T1, p. 143); „Am vrut să te distrez, să te înveselesc cu palavrele mele și mi se pare că *n-am reușit decât să te amărăsc*” (T2, p. 123); „Am vrut să te distrag și să te amuz cu flecăreala mea, dar am impresia că *mai mult te-am iritat*” (T3, p. 142); «И так-то вот всегда у этих шиллеровских прекрасных душ бывает: до последнего момента *рядят человека в павлиные перья*» – „Și uite așa se întâmplă cu sufletele acestea frumoase, ieșite parcă din cărțile lui Schiller: până în ultima clipă îl *împodobesc pe om cu pene de păun*” (T1, p. 51); „Așa se întâmplă întotdeauna la aceste suflete admirabile, schilleriene: până în ultima clipă *îl împăunează pe om*” (T2, p. 45); „Așa e întotdeauna cu aceste suflete mari, coborâte din Schiller: până în ultima clipă, *drapează omul în pene de păun*” (T3, p. 50); «Идти с фальшивым билетом – куда же? – в банкирскую контору, где *на этом собаку съели*, – нет, я бы сконфузился» – „Să mă duc cu o bancnotă falsă – și unde? – la bancă, unde *toți se pricep la așa ceva*, nu, aș fi intrat în panică” (T1, p. 186); „Să te duci cu bancnota falsă și unde?… La bancă, la funcționarii care-s *specialiști la de-alde astea*! Nu, eu unul m-aș fi fâstâcit” (T2, p. 160); „Să te duci cu o bancnotă falsă, unde? – la un ghișeu de bancă, cu *casierii hârșiți în de-alde astea*? Eu sigur mi-aș fi pierdut capul (T3, p. 184); «Хоть и надует с первого раза, да за ночь-то тот и надумается, коли сам *малый не промах*» – „Chiar dacă în primul moment îl păcălește, peste noapte acela se gândește, dacă *e și el oarecum inteligent*” (T1, p. 385); „Chiar dacă te duce prima dată, peste noapte, celălalt, dacă *nu este un boboc*, se răzgândește” (T2, p. 329); „Pentru moment, interlocutorul lui se poate lăsa păcălit, dar, dacă *nu e un nerod*, a doua zi își va fi dat seama” (T3, p. 381); «За каждыми пустяками он поминутно прибегал к самой Катерине Ивановне (…) и *надоел ей* наконец *как редька*» – „Pentru toate fleacurile alerga la Katerina Ivanovna (…), până când, în cele din urmă, *i se făcu acesteia lehamite de el*” (T1, p. 428); „Pentru toate fleacurile se ducea mereu s-o întrebe pe Katerina Ivanovna (…). Până la urmă, *o plictisi rău de tot*” (T2, p. 363); „Clipă de clipă, pentru orice nimic, venea în galop la Katerina Ivanovna, s-o întrebe te miri ce (…) sfârși prin a-l socoti pe factotumul polonez *obositor și nesuferit*” (T3, p. 421). În contextele citate, s-a urmărit „negocierea sensului”, dar cu pierderi din perspectiva expresivității.

b. În alte situații, din grabă sau deoarece nu au identificat unele secvențe textuale drept construcții fixe, traducătorii eșuează în procesul de transpunere a acestora. Astfel, în enunțul «И как подумать, что *это только цветочки, а настоящие фрукты впереди*!», numai Ștefana Velisar Teodoreanu și Isabella Dumbravă au echivalat adecvat expresia evidențiată: „Și când te gândești că astea-s *floare la ureche* pe lângă cele ce le așteaptă în viitor!" (T2, p. 45). În celelalte două versiuni s-a recurs la transfer direct: „Și, după cum se pare, *astea sunt doar florile, iar fructele adevărate vor veni în curând*!" (T1, p. 51); „Și *astea sunt doar florile, fructele abia urmează*!" (T3, p. 50). La fel s-a procedat și în alte cazuri: «*Богата как жид*, может сразу пять тысяч выдать» – „e *putred de bogată*, ar putea să dea și cinci mii dintr-odată" (T2, p. 66; echivalare); „E *bogată ca un evreu*, poate să-ți dea pe loc cinci mii" (T1, p. 76); „E *bogată ca un jidov* și îți poate scuipa cinci miare dintr-un foc" (T3, p. 74; transfer direct); «*Ушки на макушке*?» – „Ești numai *ochi și urechi*?" (T2, p. 158; echivalare); „– Asculți cu toate urechile? – Cum cu toate urechile?" (T1, p. 184); „Ți-ai ascuțit urechile?" (T3, p. 182).

Expresia evidențiată din secvența «Знаю, что не веруется, – а вы *лукаво не мудрствуйте*; отдайтесь жизни прямо, не рассуждая; не беспокойтесь, – прямо на берег вынесет и на ноги поставит», a fost tradusă, în mod surprinzător, de Antoaneta-Liliana Olteanu: „Știu că nu crezi, ești sceptic, dar *nu mai filosofa așa plin de viclenie*; lasă-te în voia vieții, nu mai gândi atât de mult; o să fii scos la mal și o să te pui pe picioare" (T1, p. 517). În celelalte două versiuni, traducătorii au echivalat adecvat construcția: „Știu că ești un sceptic, dar *nu mai face pe deșteptul*, lasă totul pe seama vieții, fără să stai mult pe gânduri, n-avea grijă, ea are să te scoată la mal și are să te pună pe picioare" (T2, p. 438); „Știu că ești un sceptic, dar *nu mai fă pe deșteptul* și lasă-te în voia vieții; torentul ei te va scoate la liman și te va pune pe picioare" (T3, p. 515).

3. Perifraza. În unele cazuri, traducătorii au apelat la unități lingvistice cu aceeași valoare funcțională ca și cea a expresiilor idiomatice. Însă, după cum remarcă Valentin Moldovan, descrierea sensului expresiei frazeologice uneori sărăcește imaginea artistică (2000, p. 380): «Известие о Петре Петровиче прошло *как по маслу*» – „Vestea despre Piotr Petrovici *picase foarte bine*" (T1, p. 434); „Scuzele lui Piotr Petrovici *prinseră de minune*" (T2, p. 368); „Scuzele lui Piotr Petrovici *făcură impresie*" (T3, p. 428); «И *руки греет*» – „Și mai *e și necinstit*" (T1, p. 153); „Da, *ia mită*" (T2, p. 131). Ion Covaci a identificat o expresie asemănătoare sub aspect semantic și stilistic: „Dar *cam vârâ mâna pân' la cot*, nu-i așa?" (T3, p. 152); «Держи карман!» – „Sigur că da!" (T1, p. 51); „Așteaptă!" (T2, p. 45); „Vezi să nu!" (T3, p. 50); «Черт возьми, у меня с этим делом *ум за разум заходит*!» – „Dracu' să mă ia, *mai că nu-mi pierd mințile* cu cazul

acesta!” (T1, p. 301); „Dracu să mă ia, *m-am zăpăcit rău* cu chestia asta!” (T2, p. 257); „Naiba să mă ia! Cu ancheta asta, *m-am zăpăcit de tot*” (T3, p. 297); «И как подумаю, что я же *из кожи выбивался*, ему излагал… целые две недели!..» – „Și când mă gândesc că *m-am consumat așa de tare* să-i prezint… două săptămâni întregi!…” (T1, p. 454); „Și când mă gândesc că *mi-am dat osteneala* ca să-i expun… două săptămâni în șir…” (T2, p. 386); „Și când te gândești că două săptămâni în cap *m-am făcut forte* să-i explic, să-l deștept…” (T3, p. 451); «Жильцы горланили *кто в лес, кто по дрова*» – „Chiriașii zbierau *care mai de care*” (T1, p. 456); „Chiriașii *făceau scandal, strigau fiecare ce-i trecea prin cap*” (T2, p. 388); „Chiriașii, beți, *vociferau aiurea*” (T3, p. 452).

În alt caz – «Мы только *пару поддадим*» – traducătorii au ales perifraza, fiind determinați de macrocontext: „Noi doar *o să-l impulsionăm*!” (T1, p. 153); „Noi doar *o să-i grăbim eliberarea*” (T2, p. 132); „nu va trebui decât *să grăbim puțin deznodământul*” (T3, p. 152). O soluție părea a fi idiomatismul *a pune gaz pe foc*, însă acesta putea fi opac pentru cititor în context, de aceea s-a optat pentru explicitare prin perifrază.

Construcția fixă din secvența «Ну, не правду я сказал, что мы *одного поля ягоды*?» a fost soluționată prin perifrază în două versiuni: „Ei, nu spun bine că *avem ceva în comun*?” (T1, p. 326); „Ei, n-am spus eu că *ne asemănăm ca frații*?” (T2, p. 278). Ion Covaci a ales echivalarea printr-o expresie similară: „Nu-ți spuneam eu că *suntem făcuți din același aluat*?” (T3, p. 323).

Expresia evidențiată din enunțul «Поручик (…), весь пылая и, очевидно, желая поддержать пострадавшую амбицию, *набросился всеми перунами* на несчастную „пышную даму”» a fost transpusă prin perifrază în T1: „Sublocotenentul (…), plin de nervi și, evident, dorind să-și salveze ambiția șifonată, *se aruncase cu toate puterile* asupra «doamnei elegante»” (p. 115), printr-un verb sugestiv în T3: „Locotenentul (…), doritor, pesemne, să-și oblojească amorul-propriu rănit, *tăbărî* asupra «damei bine»” (p. 113), iar în T2 s-a recurs la o construcție echivalentă sub aspect semantic: „Ofițerul, (…) fierbând probabil de indignare și voind pesemne să-și satisfacă amorul-propriu atins, *se năpusti cu tunete și fulgere* la nefericita «doamnă îmbrăcată luxos»” (p. 98). Și în alte cazuri perifraza domină: «То есть вы этим выражаете, что я *хлопочу в свой карман*» – „Adică vrei să spui că eu *mă zbat* în acest sens *în interesul propriu*” (T1, p. 327); „Adică vrei să spui că-*mi apăr interesele*” (T2, p. 279); în T3 s-a apelat la echivalare: „Vrei să spui că *trag spuza pe turta mea*” (p. 324); «Позвольте, господа (…), и сделайте одолжение, не угрожайте; уверяю вас, что ничего не будет, ничего не сделаете, *не робкого десятка-с*» – „Dați-mi voie, domnilor, dați-mi voie (…) și fiți buni și nu mă amenințați; vă asigur că nu se va întâmpla nimic, nu o să faceți nimic, eu *nu sunt din ăia sfioși*” (T1, p. 454); „Dați-mi

voie, domnilor (…) și vă rog să nu mă amenințați, vă rog să credeți că eu nu mă sperii pentru atâta lucru, *nu-s laș din fire*" (T2, p. 386); Ion Covaci a transpus în mod creator construcția: „Dați-mi voie, domnilor! (…) Și mai terminați cu amenințările! Vă asigur că n-o să mă intimidați: *nu sunt din specia celor cărora, la prima adiere de vânt, li se înmoaie picioarele de frică*" (T3, p. 450).

Analizând modalitățile de transpunere a construcțiilor fixe din romanul *Crimă și pedeapsă* de Fiodor Dostoievski, am constatat că, în cele trei versiuni comparate, traducătorii fie le-au echivalat în română prin expresii idiomatice sau proverbe cu sensuri aproape identice, fie au apelat la transferul direct, fie la perifrază. Modalitatea cea mai frecventă, dar și cea mai dificilă de redare a idiomatismelor în română este echivalarea semantică, adică selectarea din inventarul-țintă a unor expresii aproximativ cu același înțeles ca al celor din limba-sursă. Astfel, prin această modalitate, traducătorii au urmărit, în demersul lor, orientarea spre limba-țintă (în special în T2 și T3).

O altă modalitate de reproducere a construcțiilor fixe din romanul *Crimă și pedeapsă* este transferul direct. Am constatat că acesta poate fi justificat atunci când în limba română pare să nu existe o expresie asemănătoare din punct de vedere semantic sau aceasta fie are un specific cultural pronunțat, fie nu se încadrează în contextul geografic sau istoric al narațiunii, dar poate fi și nejustificat, din grabă sau deoarece traducătorii nu au detectat unele construcții fixe. Dintre cele trei versiuni ale romanului în limba română, varianta semnată de Antoaneta-Liliana Olteanu se remarcă prin apelarea mai frecventă la transferul direct, întrucât traducătoarea se orientează, deseori, spre limba-sursă.

Cea de a treia modalitate de tratare a construcțiilor fixe în versiunile analizate este perifraza, cu o pondere redusă în comparație cu echivalarea semantică prin intermediul expresiilor similare. Soluțiile propuse de traducătorii români de transpunere a construcțiilor fixe din romanul *Crimă și pedeapsă* mențin, în cele mai multe cazuri, denotațiile și conotațiile originalului, precum și plasticitatea imaginii, specificul național, identitatea de registru.

Referințe bibliografice:

BADEA, Georgiana I. Despre traducerea culturemelor. După douăzeci de ani. *Philologica Banatica.* 2020, nr. 2, pp. 77-86. ISSN 2810-4269.

NIDA, Eugene Albert. *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill Archive, 1964.

MOLDOVAN, Valentin. Echivalenţe frazeologice în traducerile româneşti ale prozei literare ruse. *Studii și cercetări lingvistice.* 2000, nr. 2, pp. 377-382. ISSN 0039-405X.

Surse:

Dostoievski = ДОСТОЕВСКИЙ, Ф.М. *Преступление и наказание*. Собрание сочинений в 15-ти томах. Л., Наука, 1989. Том 5.

ILINCAN, Vasile. *Dicționar de expresii românești în contexte*. A – C. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2015. ISBN 978-973-595-856-5. Disponibil: http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1797.pdf [accesat 2025-01-27].

T1 = F.M. Dostoievski. *Crimă și pedeapsă*. Traducere: Antoaneta-Liliana Olteanu. București: Adevărul Holding, 2011.

T2 = F.M. Dostoievski. *Crimă și pedeapsă*. Traducere: Ștefana Velisar Teodoreanu și Isabella Dumbravă. București: Cartex, 2007.

T3 = F.M. Dostoievski. *Crimă și pedeapsă*. Traducere: Ion Covaci. București: Litera, 2017.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 16.02.2025
Acceptat: 02.05.2025